

EEN VITALE UNIVERSITEIT

**Rede uitgesproken door de rector magnificus,
prof.dr. A.H.G. Rinnooy Kan,
op maandag 5 september 1988
ter gelegenheid van de
opening van het academisch jaar 1988/1989**

Op 18 januari 1913 om 11.00 uur 's-morgens maken vier Rotterdammers, de heren Van Stolk, Mees, Ruys en Van de Pol, hun opwachting bij Burgemeester Zimmerman. Het gesprek, tot stand gekomen op aandrang van Van Stolk, zal plaats vinden in de Kamer van B. en W. in het oude Stadhuis aan de Kaasmarkt. Het doel ervan is de medewerking van de burgemeester te verkrijgen voor de vestiging van een Handelshogeschool in Rotterdam.

Deze discussie over het hoger handelsonderwijs had een lange voorgeschiedenis. In 1632 al vestigde Barlaeus bij de opening der lessen aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre al de aandacht op de rol van de "mercator sapiens", de wijze koopman, en in 1767 verscheen in dezelfde stad een "Ontwerp van een koopmans academie" van de hand van Benjamin Bosma. Het handelsonderwijs was niet een exclusief Amsterdamse zorg: ook volgens de officiële doelstelling van de Koninklijke Academie te Delft uit 1842 zou de Delftse opleiding zich niet alleen moeten richten op "burgerlijke ingenieurs", maar ook op "kweekelingen voor den handel". Maar het duurt tot 1901 voordat de "Nationale Vereeniging voor Handelsonderwijs" een commissie instelt, onder voorzitterschap van de al eerder genoemde Van Stolk, met als taak het "samenstellen eener schets van lessen welke aan een Nederlandsche Handelshoogeschool kunnen gegeven worden".

Helaas: deze schets wordt in Rotterdam zeer slecht ontvangen. De voorzitter van de Kamer van Koophandel, Plate, vraagt verbaasd aan Van Stolk of hij nu werkelijk kooplieden aan de universiteit wil gaan opvoeden; de theorie, daar aangeleerd, zou in de praktijk alleen maar schadelijk kunnen zijn. Als deze dwaze gedachte al uitgewerkt moet worden, dan maar in Amsterdam of aan de polytechnische school in Delft. Echter, in Amsterdam bestaat nauwelijks belangstelling, het overleg met de Delftse hoogleraar in de bedrijfshuishoudkunde Volmer vordert ook al zeer traag, en zo legt in 1913 de

delegatie van vier, na lange discussie binnen de inmiddels opgerichte "Rotterdamsche Vereeniging voor Voortgezet Handelonderwijs", aan de burgemeester de vraag voor of Rotterdam dan toch niet het voortouw zou moeten nemen.

Burgemeester Zimmerman bleek daarvoor echter niets te voelen. Op de hem eigen besliste wijze raadde hij het plan ten sterkste af. Door studieverlenging zouden de jongelui volgens hem veel te laat in de praktijk belanden. Onderwijzers zouden bovendien altijd geneigd zijn de studie op te rekken en de aanstaande kooplieden even knap te maken als zij zelf waren, hetgeen voor de praktijk bepaald niet wenselijk was. Het avondhandels- onderwijs kon wat uitgebreid worden, maar daarbij zou het zijns inziens moeten blijven. Het gesprek was dan ook van korte duur.

De enigszins overdonderde delegatie, die na het gesprek weer op krachten kwam in de Bodega Commerce aan de Zuid Blaak, had eerst de neiging de zaak maar te laten varen. Maar er was nog een lichtpuntje: een nadrukkelijk verzoek van de handel, zo had de burgemeester gezegd, zou door de gemeente niet genegeerd kunnen worden. Langs deze weg moest dan nog maar een laatste poging gewaagd worden.

Dat die laatste poging met succes werd bekroond, mag bekend verondersteld worden. Op 28 april 1913 verscheen een "Memorie inzake de vestiging eener Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam", ondertekend door 46 vooraanstaande vertegenwoordigers van de Rotterdamse handel. Op 25 juni was aan eenmalige toezeggingen al f 123.000,- beschikbaar - omgerekend naar nu zo'n 1,6 miljoen gulden -, en was al bijna een halve ton toegezegd op jaarbasis voor vijf jaren achtereen. Op 23 juli vond de eerste vergadering plaats van de "Nederlandsche Vereeniging voor Hooger Handelonderwijs"; op 25 augustus werd de hoofdcommies ter Provinciale

Griffie van Zuid-Holland, Mr. dr. G.W.J. Bruins, benoemd tot rector magnificus; op 14 oktober werden zes gewone hoogleraren, elf buitengewone hoogleraren en zes lectoren aangesteld; en op 10 november, nog geen zeven maanden na het verschijnen van de memorie, werden aan de 55 inmiddels ingeschreven studenten de eerste colleges gegeven. Twee dagen daarvoor, op 8 november, vond de feestelijke opening van de Hogeschool plaats die wij later dit jaar op onze dies natalis zullen gedenken als onderdeel van onze grootscheepse lustrumviering.

De universiteit: resultaat van persoonlijke inzet

Persoonlijke inzet in een stadscultuur die daadkracht en doorzettingsvermogen honoreert - die combinatie verklaart zowel de totstandkoming in 1913 van de latere Nederlandse Economische Hogeschool als die in 1966 van de Medische Faculteit Rotterdam, de twee instellingen die in 1973 fuseerden tot de Erasmus Universiteit Rotterdam. Het is dezelfde persoonlijke inzet die ten grondslag heeft gelegen aan alles wat er tijdens 75 jaar hoger onderwijs in Rotterdam is gepresteerd. Het is dan ook passend dat wij, zoals elk jaar, allereerst die personen gedenken van wier inzet de universiteit verder verstoken zal blijven. In het afgelopen jaar overleden:

Prof.dr. W.A.A.M. de Roos, hoogleraar economie in de Faculteit der Sociale Wetenschappen;

O. Kranse, student in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid;

Prof.dr. P.J.A. ter Hoeven, hoogleraar sociologie in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid;

Mr. J. van der Meer, werkzaam bij de vakgroep privaatrecht in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid;

mevr. J. Leeuwenhoek, studente in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid;

Peeters, werkzaam bij de afdeling personeelszaken;

Prof.dr. C.J.B.J. Trimbos, hoogleraar preventieve

en sociale psychiatrie in de Faculteit der
Geneeskunde;

A.S. Fennema, student in de Faculteit der Econo-
mische Wetenschappen;

Prof.dr. G. van den Brink, hoogleraar biologische
en medische natuurkunde in de Faculteit der
Geneeskunde;

Prof.mr. J. ter Heide, hoogleraar inleiding tot de
rechtswetenschap en algemene rechtsleer in de
Faculteit der Rechtsgeleerdheid;

W. Verduyn, student in de Faculteit der Rechtsge-
leerdheid;

J.H. Philipoom, werkzaam bij het directoraat

M.T.B.-Woudestein.

Wij gedenken hen in een moment van stilte.

Vijfenzeventig jaar hoger onderwijs in Rotterdam

Het kan niet de bedoeling zijn bij deze gelegenheid een geschiedenis van 75 jaar nog eens kort samen te vatten. De historici Van Stuyvenberg, Klein, Binneveld en Vleesenbeek legden de eerste zestig jaar tenslotte reeds vast in drie boeken, en binnenkort voltooit dr. J. van Herwaarden, verbonden aan onze Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen, zijn kroniek van de afgelopen vijftien jaar. Maar op zijn minst mag hier herhaald worden wat bij alle voorafgaande veertien lustra al in velerlei toonaarden is bezongen: de stad Rotterdam is een goede voedingsbodem gebleken. In blijde afwijking van de sombere voorspelling van Kamer van Koophandel voorzitter Plate, die in 1913 de studenteninstroom inschatte op ten hoogste een dertigtal per jaar, is de groei gestaag en de laatste jaren zelfs spectaculair geweest: in totaal 55 studenten in 1913; 562 in 1938, 2173 in 1963 en bijna 16000 in 1988. Dit jaar begroeten wij opnieuw het grootste eerste jaar uit de geschiedenis van de instelling: 4400 nieuwe studenten

komen aan in Rotterdam - houdt u goede moed, het wordt even vol, maar de nieuwbouw is over twee jaar klaar -, en dat is nog maar een fractie van de bijna 6500 die bij de voorinschrijving blijk gaven van hun Rotterdamse voorkeur, en die door een vijfvoudige numerus fixus voor een deel gedwongen werden hun heil elders te zoeken.

De beeldvorming rond de Erasmus Universiteit loopt achter bij deze snelle groei. Wij zijn allang niet meer de grootste van de kleine universiteiten en ook allang niet meer de kleinste van de grote. Wat wij wel zijn en wat wij zullen zijn, blijkt bijvoorbeeld uit de prognoses die het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen opstelde voor de omvang van de Nederlandse universiteiten in 1992 en 2000. Onder alle mogelijke voorbehoud van accuratesse - de prognoses zijn altijd veel te laag gebleken - zien wij daarin de Erasmus Universiteit op de derde plaats staan, volgend op de universiteiten van Amsterdam en Utrecht, maar voorafgaand aan verschillende universiteiten waar het aantal studierichtingen een veelvoud is van wat wij thans in Rotterdam kunnen aanbieden. De Erasmus Universiteit wordt een van de grootste universiteiten van Nederland.

De ministeriële prognose onderschrijft nog eens de juistheid van de initiatieven in 1913 en in 1966. Zij rechtvaardigt ook het visioen van een complete universiteit voor Rotterdam en de haar omringende regio van twee miljoen mensen, compleet qua spectrum van faculteiten en studierichtingen. Het was dit visioen dat leidde tot de fusie in 1973 en dat aan kracht wint nu de nieuwe regeling rond de studiefinanciering de toch al bestaande tendens om dichtbij de ouderlijke woning te gaan studeren verder zal versterken.

Wat wij zijn en wat wij zullen zijn, blijkt ook uit andere statistieken. Statistieken van afgestudeerden, bijvoorbeeld. Op 19 mei van dit jaar werd de tien-duizendste economische doctoraalbul uitgereikt, en

daarmee levert de economische faculteit meer dan de helft van de in totaal 17.000 alumni die de universiteit in de loop van 75 jaar met een doctoraalbul verlieten. Deze alumni vormen langzaamaan een netwerk dat zich uitstrekt tot in alle hoeken van de samenleving. Naar de invloed van dergelijke netwerken is veel onderzoek gedaan, recentelijk nog door de socioloog Van Hezewijk. Zijn onderzoek leidde - opnieuw onder alle mogelijke voorbehoud van accuratesse - tot de opmerkelijke conclusie dat de Erasmus Universiteit inmiddels de traditionele rol van de Leidse Universiteit als eerste leverancier van de elite van Nederland heeft overgenomen. De verklaring daarvoor is waarschijnlijk vooral dat economie, naast rechten, nu ook de standaard vooropleiding is geworden voor een bestuurlijke carrière.

Wat wij zijn als universiteit blijkt natuurlijk niet alleen uit student- en onderwijsstatistieken, maar ook uit statistieken van onderzoek en dienstverlening, uit de groei van het aantal promoties, van het aantal bijzondere leerstoelen, van het derde geldstroomonderzoek en van de wetenschappelijke publicaties - beide in 1987 toegenomen met meer dan 20 procent -, en uit al die andere statistieken, registraties en rapportages waartoe wij veroordeeld zijn of onszelf veroordeeld hebben. Uit al die waarnemingen rijst het beeld op van de Erasmus Universiteit als een krasse vijfenzeventigjarige: een vitale universiteit.

Vitaliteit en vernieuwing

Het is een vitaliteit die zich vooral laat demonstreren aan een permanente bereidheid tot vernieuwing en verbetering, ook in de periode van de afgelopen jaren waarin de groei in middelen volstrekt geen gelijke tred hield met de groei in taken; dat blijkt bijvoorbeeld als de studentengroei geconfronteerd wordt met de sterk

daarbij achterblijvende groei in personeelsplaatsen. Desalniettemin is over de gehele breedte van de instelling nog steeds de persoonlijke inzet waarneembaar om nieuw terrein te verkennen en nieuwe wegen van onderwijs en onderzoek in te slaan - en om het niet bij fraaie plannen alleen te laten. Het past niet in de Rotterdamse traditie van een rectorale opening van het Academisch Jaar om deze uitspraak toe te lichten aan de hand van een gedetailleerde verslaggeving over de afgelopen periode. Onder verontschuldiging voor de vele omissies, beperk ik mij dan ook tot een paar hoogtepunten.

Zo werd op 26 augustus de nieuwe afstudeerrichting Verkeer en vervoer officieel geïnstalleerd, die met steun van het Rotterdamse bedrijfsleven tot stand kwam en die zal moeten bijdragen tot de groei en bloei van het universitaire onderwijs en onderzoek op het terrein van vervoer en logistiek. Wetenschappelijk belang en regionaal belang gaan soms hand in hand; dat geldt voor problemen van verkeer en vervoer, dat geldt ook voor de nieuwe postdoctorale M.B.I. opleiding die in september een eerste groep studenten zal gaan voeren naar de graad van Master of Business Informatics. Met deze laatste opleiding, die in een historisch vertrouwd Rotterdams tempo - en ditmaal anders dan in 1913 met onmiddellijke steun van het Gemeentebestuur - binnen negen maanden tot stand kwam, raken wij direkt aan twee werkterreinen waarop de vitaliteit van onze instelling in het bijzonder op de proef zal worden gesteld: de informatica en het management onderwijs.

Beslissingsgerichte informatica

De informatica is inmiddels ruimschoots doorgedrongen binnen alle Rotterdamse faculteiten. Verwonderlijk is dat niet voor een universiteit die door een oriëntatie op beslissings- en beleidsprocessen op een zo natuur-

lijke wijze geconfronteerd wordt met vraagstukken van informatieverwerking. Maar deze brede universitaire betrokkenheid wijst nog eens op de unieke mogelijkheid die wij in Rotterdam hebben om nationaal en internationaal te excelleren in wat toepasbare informatica of beslissingsgerichte informatica genoemd zou kunnen worden, in goede regionale afstemming met de zuivere informatici in Leiden en de technische informatici in Delft.

Het is een kans die aangegrepen moet worden, al wordt de realisatie van onze ambities ernstig bemoeilijkt door de fixatie van het overheidsinformaticabeleid op het technische en technologische. Het toegewezen computerbudget voor een technisch student is vreemd genoeg een veelvoud van wat wij voor een van onze studenten ontvangen - alsof de informatisering van de Woudestein wetenschappen niet een ten minste even groot maatschappelijk belang zou vertegenwoordigen. Wie kranten leest heeft inmiddels wel ontdekt dat automatiseringsproblemen allang niet meer problemen van techniek zijn, maar veeleer problemen van organisatie.

Managementonderwijs

Het tweede genoemde werkterrein, dat van het managementonderwijs, is al vanaf 1913 een Rotterdams zwaartepunt geweest. "De Handelshoogeschool", zo zei de Leidse rector magnificus Jelgersma, op 8 november 1913 sprekend namens de Nederlandse senaten, "beoefent de wetenschap van de daad, en dat het haar hiermee ernst is, heeft de nog zo jeugdige geschiedenis van haar ontstaan voldoende bewezen." Aan ons nu is de taak om 75 jaar na deze woorden de wetenschap van de daad te onderwijzen in de volle breedte van de eerste en de tweede fase van de universitaire opleiding, in overeenstemming met de brede vraag die thans bestaat en die alleen maar zal toenemen: er ligt hier een waar panorama van mogelijkheden.

Ook deze kans zal aangegrepen moeten worden, al stuiten wij bij nadere uitwerking van de goede voornemens voor de tweede keer op een overdreven financiële voorkeursbehandeling van techniek en technologie. Het valt immers niet in te zien waarom tweejarige vervolgopleidingen tot technisch ontwerper thans wèl voor financiële faciliteiten in aanmerking komen en tweejarige vervolgopleidingen tot manager niet. Wie kranten leest zal toch ook ontdekt hebben dat het werkelijk niet alleen bij technici schort aan synthetische denkkraft. Wij zullen daarop de aandacht van de verantwoordelijke minister vestigen, maar ons daardoor niet willen laten ophouden: er is geen enkele reden om de Rotterdamse nationale en internationale ambities in deze niet hoog in te zetten.

Internationalisering

Met die internationale ambities is een derde werkterrein aangeduid waarop de Erasmus Universiteit een traditie te verdedigen en te versterken heeft: het terrein van de internationalisering. De eerste rector magnificus Bruins zei het al op 8 november 1913: "Voor een klein land, dat uiteraard de koopman niet dezelfde daadwerkelijke steun kan bieden als machtiger rijken, wordt het hierdoor dubbel nodig die koopman in hem zelve zo krachtig mogelijk te maken, [en] hem zo goed mogelijk voor te bereiden op de [internationale] taak die hem wacht."

Nu 75 jaar later de Europese landsgrenzen hun betekenis verliezen heeft deze boodschap alleen maar aan kracht gewonnen. Naast het grote belang van internationale studenten- en stafuitwisseling, past het om hier ook de aandacht te vestigen op het belang van programma's van onderwijs en onderzoek die zich richten op geografisch af te bakenen gebieden. Consolidatie en verbreding van de succesvolle korte studierichting Japankunde liggen dan voor de hand; binnen de economische faculteit is

expertise te vinden met betrekking tot vele landen in hetzelfde deel van de wereld. Europa is een tweede natuurlijk werkterrein, als politiek en economisch brandpunt van de jaren negentig; en daarop richt zich een interfacultaire afstudeervariant die thans in ontwikkeling is en die misschien op termijn een kleine excursie in Oosteuropese richting kan maken. Een blik op de economische wereldkaart leert dat eigenlijk alleen Noord-Amerika voor onze instelling een witte vlek vormt; wellicht dat in de nabije toekomst een passend Rotterdams antwoord op die Amerikaanse uitdaging geconcipieerd kan worden.

Vernieuwing onder externe invloed

Het verslag over vernieuwing en verbetering is daarmee nog lang niet compleet. Zo gaf Minister Deetman in maart eindelijk uitsluitsel over de bestemming van zijn vernieuwingsgelden. Onze universiteit leverde dat drie zwaarbevochten projecten op. Naast de afstudeerrichting Formele methoden en modellen waren dat de medische technologie (ons voorstel tot ondersteuning van de medische informatica werd tegen elke redelijke verwachting in nog aangehouden) en de experimentele studierichting Toegepaste kunst-en cultuurwetenschappen, zij het dat de laatste voorzien was van een aantal voorbehouden - maar aan vertraging zijn de voorstanders van dit uit 1973 daterende project inmiddels wel gewend geraakt. Belangrijk is dat de Minister zich committeerde aan Rotterdam als vestigingsplaats en slechts nog overtuigd wenste te worden van het universitaire karakter van de opleiding. Met de hulp van het betrokken Rotterdamse HBO, dat overigens slechts zo'n vijftien procent van het curriculum voor haar rekening neemt, moet de ministeriële twijfel weggenomen kunnen worden.

Ook daarmee is het volledige verhaal nog niet verteld. Juist binnen onderdelen die extra door bezuinigingen

werden getroffen - de medische faculteit, de sociale en de historische faculteit, de faculteit der wijsbegeerte, het voortreffelijke bureau van onze instelling - blijkt de kans te worden gegrepen om onder die externe druk tot beleidswijzigingen te komen die de toekomst veilig moeten stellen. Er bestaat dan ook alle reden om in die toekomst alle vertrouwen te hebben.

Een vitale universiteit

In deze schets van verandering en vooruitgang bevestigt zich het beeld van de Erasmus Universiteit als een vijfenzeventigjarige vol levenslust, jong genoeg om nog ambities voor de toekomst te hebben, oud genoeg om van het verleden te kunnen leren: een vitale universiteit. Maar evenals de andere Nederlandse universiteiten is zij dat ook in een andere betekenis van het woord: een universiteit die van essentieel, vitaal belang is voor de maatschappij, een universiteit die een onmisbare rol speelt in de continuïteit van wetenschap en cultuur, die niet meer weg te denken valt uit de Westerse samenleving, en die een dominante schakel is in een grenzenoverschrijdend netwerk van kennis en ervaring. Inderdaad; een vitale universiteit.

Ook van die veel bredere rol was men zich in 1913 welbewust. In de Memorie van 28 april 1913 stond al dat "voor een stad als Rotterdam (...) de stichting van eene inrichting van hooger onderwijs in eene door veelen gevoelde behoefte [zou] kunnen voorzien. In deze groote handelsstad zou een dergelijk middelpunt van intellectueel leven een hoogst gewenscht tegenwicht kunnen vormen tegen een al te eenzijdige materieele ontwikkeling." Het was deze passage die een der sympathisanten inspireerde tot een instemmende brief aan Mees, waarin hij zich retorisch afvroeg: "Waar vindt men in ons land, zooals in Amsterdam, mannen die liefde gevoelen voor kunst en wetenschap en die steeds bereid zijn in hun zak

te tasten, als een beroep op hun hulp wordt gedaan?" "In Rotterdam zeker niet", vervolgde hij, "en ik meen dat dit gebrek aan belangstelling in hoofdzaak te wijten is aan de omstandigheid dat Rotterdam nooit behoefte heeft gevoeld wetenschappelijke en kunstlievende mannen tot zich te trekken en het oog der bevolking, ook in de hoogere standen, steeds alleen op materiaal voordeel is gericht geweest. Kunt ge op dit alles nog niet wat uitgebreider wijzen en trachten duidelijk te maken, dat een wetenschappelijk instituut noodzakelijk verheffend en ontwikkelend moet werken op de groote massa der bevolking?"

Wat hier vragenderwijs wordt verwoord in een jargon dat niet meer het onze is, is het inzicht dat een universiteit meer is dan de leverancier van een kant en klaar onderwijspakket, ja, volstrekt te kort zou schieten als haar bijdrage naadloos zou aansluiten bij de behoefte aan een direkt praktisch bruikbaar, ambachtelijk instrumentarium van vuistregels en technieken dat haar oprichters in een ver of minder ver verleden voor ogen stond. Een universiteit vraagt de vrijheid om uit te stijgen boven de problemen van vandaag, niet omdat zij buiten de samenleving wenst te staan en de regels van de samenleving zou willen negeren, maar juist omdat zij zo de samenleving optimaal denkt te kunnen dienen, zich onderwerpend aan de regel die haar verantwoordelijk stelt voor de problemen die niet voor, maar net achter de horizon liggen.

De universiteit op afstand

Een dergelijke universitaire attitude, met de atmosfeer van afstandelijkheid die zij genereert, kan maar al te gemakkelijk door de universitaire omgeving ervaren worden als ongeïnteresseerde onverschilligheid. Soms volkomen ten onrechte - maar dan blijkt het initiële enthousiasme voor een nieuwe hogeschool toch te kunnen

afkoelen naarmate meer initiatiefnemers het gevoel krijgen niet op maat bediend te worden. Zo beklagde een der leden van het Algemeen Bestuur van de Nederlandsche Vereeniging voor Hooger Handelonderwijs zich tijdens de vergadering van 12 juni 1926 in niet mis te verstane termen over de gevaarlijke verschuiving van het praktische naar het wetenschappelijke die in 12½ jaar was opgetreden. Het wetenschappelijke zou veel te veel op de voorgrond treden; zo had een van de hoogleraren, de latere rector Polak, nota bene gezegd dat het dienen van de wetenschap voor hem van meer belang was dan het onderwijs aan de studenten. En dat was geen toevallig incident: onlangs nog had Prof. Verkade een rede gehouden waarvan "geen van de aanwezigen iets kon begrijpen". Die kribbige kritiek zou overigens kunnen slaan op de diesrede die Verkade als rector had gehouden ter gelegenheid van het tweede lustrum, en zou dan niet geheel onredelijk zijn: de toespraak is ook bij herlezing een voor buitenstaanders volkomen ontoeganke-lijk relaas over een scheikundig onderwerp (zulks in overeenstemming met de leeropdracht van Verkade), uitmondend in een krachtig pleidooi ten gunste van de invoering van salicylzuur (zeg maar: aspirine) als tweede thermo-chemische standaardstof.

Hoe dan ook, de kritiek vond algemeen bijval. Abstractie is voor de koopman een apert gevaar, vond een volgende spreker. En een opleiding van drie jaar, zoals inmiddels voorgesteld, in plaats van de oorspronkelijk beoogde twee jaar zou de jongelui pas rond hun 23^e jaar op het kantoor doen belanden; veel te laat dus. Ook deze laatste klacht mag actueel genoemd worden. Er was uiteindelijk een interventie van de latere president curator Van der Mandele voor nodig om de gemoederen wat tot bedaren te brengen.

Kritiek op de vermeende wereldvreemdheid van de universiteit is niet nieuw en zeker niet exclusief Rotterdams. Zij varieert hoogstens qua toonzetting en

intensiteit, en kwam zoals zojuist bleek zelfs van meet af aan voor bij een instelling van wetenschappelijk onderwijs die als weinig andere geworteld was in de praktijk. Dat betekent niet dat de universiteit al dergelijke kritiek zou moeten negeren. Het evenwicht tussen vrijheid en verantwoordelijkheid kan wel degelijk verstoord geraakt zijn; en op zijn minst betekent brede kritiek dat de universiteit iets uit te leggen heeft. Maar al te gemakkelijk lijken de universiteiten vandaag de dag te vluchten in schouderophalend defensief gedrag in plaats van duidelijk te maken waar zij voor staan en wat hun ambities zijn.

Rendement en studieduur

Een buitengewoon verontrustend voorbeeld van de zo ontstane kloof tussen politiek en universiteit is te vinden in de behandeling van de onfortuinlijke harmonisatiewet, waarbij over de gehele breedte van de Kamer schrille en ongenueanceerde kritiek in de richting van de universiteiten werd afgevuurd. De universiteit, zo luidde de kritiek, zou zelf primair verantwoordelijk zijn voor de substantiële overschrijding van de zes jaren studieduur en wel doordat de studenten een inherent veel te zwaar programma werd voorgelegd dat niet of nauwelijks in zes jaar te volbrengen zou zijn. De universiteiten hebben dat verwijt gelaten geïncasseerd. Ik stel thans vast dat er geen enkel onderzoek is dat deze kritiek bevestigt, dat er daarentegen verschillende onderzoeken zijn die suggereren dat het aantal uren door de student per jaar aan de studie besteed zeer ver ligt onder het beoogde getal van 1700, en dat het onder die omstandigheden op zijn zachtst gezegd wel ver gaat de universiteiten die nog iets proberen te redden van de internationale reputatie van het Nederlandse doctoraalexamen, op te dragen het onderwijsprogramma maar weer eens wat naar beneden bij te stellen!

In een fatsoenlijke discussie over deze materie zouden twee zaken naast elkaar besproken worden: het rendement, het percentage eerste jaars studenten dat de eindstreep van het doctoraal haalt, en de studieduur, de tijd die zij er dan over doen. Maar onder het huidige systeem valt het studenten niet te verwijten dat zij hun tijdsplanning richten op een afstuderen in zes jaar in plaats van de beoogde vier jaar, en dan kunnen allemaal kleine ongelukjes dramatische statistische consequenties hebben. Nu alle propedeuse tentamenresultaten de facto onbeperkt geldig blijven, kan in een dergelijk studieplan voor de propedeuse gemakkelijk anderhalf à twee jaar worden uitgetrokken. Dat ondermijnt de selecterende werking van de propedeuse die voor een deel gebaseerd was op het in relatief beperkte tijd verwerken van een relatief grote hoeveelheid kennis en vergroot daarmee de kans op latere onvrijwillige uitval - en dat drukt het rendement omlaag.

Als een werkelijk selectieve propedeuse in ere hersteld is, dan mag een faculteit inderdaad aangesproken worden op het rendement dat zij bereikt op de populatie die geslaagd is voor de propedeuse en dus door haar geschikt bevonden is voor de doctoraalstudie. Maar dan blijft het onzinnig om de universiteit aan te spreken op het rendement van een instromende populatie van middelbare scholieren waarop zij geen enkele invloed kan uitoefenen, blijft het onzinnig om al diegenen die de universiteit voor het doctoraalexamen verlaten af te doen als maatschappelijke mislukkelingen, en blijft het onzinnig te verwachten dat de universiteit de jonge volwassenen die hier komen studeren met de methodieken van kostschool of lopende band kan dwingen tot een studieinspanning van 1700 uur per jaar.

Verschooling en differentiatie

De laatste opmerking suggereert het al: als het de

maatschappij ernst is met de kritiek op de te lange studieduur en als bevordering van onderwijskwaliteit dan echt geïdentificeerd moet worden met rendementsfetisjisme, dan kan daarmee maar één universitaire respons uitgelokt worden: een veel strakkere onderwijsorganisatie of, iets ruwer samengevat, een verregaande verschooling. Ook in mijn persoonlijke, kleine en ongetwijfeld niet aselechte steekproef van studenten wordt niet geklaagd over de inherent te hoge eisen die de studie zou stellen, maar wordt gevraagd om een strakkere studieorganisatie en frequenter tentamens - laten wij ze dan voortaan maar proefwerken noemen.

Het mag wel, het kan wel, het is elders ook wel vertoond - maar doet die verwachting nu recht aan de traditie van de vitale Westerse universiteit? Natuurlijk, een universiteit met 16000 studenten, waarvan de grootste faculteit groter is dan verschillende complete Nederlandse universiteiten, kan zijn onderwijs niet organiseren zoals dat in de eerste jaren aan de Pieter de Hoochweg of in de kloostergangen van Bologna mogelijk was. Schaalvergroting, externe democratisering van het hoger onderwijs (althans in getal) leveren problemen van onderwijsorganisatie op waarop nostalgie naar de intimiteit van weleer niet de passende reactie is. Wij kunnen er rustig van uitgaan dat die schaalvergroting in Nederland permanent zal zijn; het percentage doorstromers van middelbare school naar universiteit heeft hier nog steeds niet de Amerikaanse, Japanse of beoogde Franse hoogte bereikt. Maar zelfs al zouden er in de verbredende stroom van beginnende studenten steeds meer zitten die heel wel gebaat zouden kunnen zijn bij een betrekkelijk schools vervolg op een schoolse vooropleiding, dan nog is het uniform afdwingen van een dergelijk regime een fatale verarming van het universitaire onderwijs. Juist degenen die vanuit hun heilig geloof in het dogma van hoger onderwijs voor velen die verbreding toejuichen, zouden moeten inzien dat de onvermijdelijke consequentie van verbrede instroom met behoud van

kwaliteit neerkomt op differentiatie, differentiatie tussen universiteiten en differentiatie binnen een universiteit.

Differentiatie binnen een universiteit veronderstelt de bereidheid te onderkennen dat studenten verschillende ambities en talenten hebben, en dat een onderwijsprogramma dat zich uitsluitend richt op gemiddelden, al gauw de middelmaat tot norm zal verheffen. Differentiatie tussen universiteiten veronderstelt de bereidheid van de universiteit om een eigen positie te kiezen en te verdedigen op de onderwijsmarkt, en de bereidheid van de overheid om de universiteit daarvoor van de nodige instrumenten te voorzien. Het is die universitaire attitude die ik vorig jaar bij deze gelegenheid aanduidde als "ondernemendheid", een term die weliswaar is doorgedrongen tot vele universitaire personeelsadvertenties, maar die al te gemakkelijk is misverstaan als een pleidooi voor de universiteit als onderneming of als speelbal voor ondernemingen. Maar al heeft het jargon zich dan ook hier en daar genesteld, vastgesteld moet worden dat de overheid de fraaie beleidsfilosofieën van autonomie en kwaliteit veelal laat voor wat ze zijn - filosofieën - en in het bijzonder nog niet de minste aanstalten heeft gemaakt om de universiteiten drie essentiële instrumenten voor ondernemendheid te gunnen: het recht van behoorlijke bestuurlijke inrichtingsvrijheid, het recht van ingangselectie en het recht van eigen prijszetting op de onderwijsmarkt, rechten waarvan de eerste twee nota bene aan het hoger beroepsonderwijs wel zijn gegund. Zo verworden fraaie filosofieën tot ordinaire excuses voor bezuiniging.

Universitaire ondernemendheid

Ik beschouw het perspectief van een goed geïnstrumeteerde ondernemende universiteit als onverminderd aantrekkelijk, zeker waar zovele kritische reacties op

aantoonbaar misverstand berusten. Vanwaar toch de nervositeit in sommige kringen als zoiets verhevens als de universiteit in verband wordt gebracht met zoiets ordinairs als concurrentie? Is het niet verhelderend dat een vergelijkende historische studie van de universitaire systemen in Duitsland, Engeland, de Verenigde Staten en de Sovjetunie uitmondte in de conclusie dat de superieure prestaties van het Duitse systeem aan het begin van de negentiende eeuw vooral verklaard moeten worden uit de vinnige concurrentie tussen de universiteiten? Is het niet opmerkelijk dat de verstarring in Duitsland aan het eind van de negentiende eeuw betekende dat de fakkel overgenomen kon worden door de zo competitieve Verenigde Staten? En dat de recente heropbloei van de Franse universiteiten hand in hand gaat met een bewust nagestreefde onderlinge differentiatie? Van verstandige concurrentie op een onderwijsmarkt die met behulp van de overheid voor de klanten zo transparant mogelijk wordt gehouden, heeft een universitair systeem niets te vrezen. In 1913 hoefde dat aan de Rotterdammers niet uitgelegd te worden: het realisatietempo lag niet in de laatste plaats zo hoog omdat gevreesd werd dat Amsterdam, in het voetspoor van Barlaeus en Bosma niet zou aarzelen de eenmaal openbaar gemaakte Rotterdamse ideeën in eigen stad ten uitvoer te brengen. En inderdaad: de oprichting van een faculteit der handelswetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam werd enkele jaren later gerealiseerd.

Ik ben ervan overtuigd dat werkelijke universitaire differentiatie, via concurrentie te realiseren, een goede zaak zou zijn. Maar universitaire differentiatie veronderstelt werkelijke autonomie, en daarmee een bestuurlijke en materiële vrijheid van handelen die nog ver van ons af ligt. De onderwijspolitiek - en in het bijzonder de Tweede Kamer die in Minister Deetman verschillende malen nu eens een waarachtig verdediger van de universiteiten trof - kan niet voortgaan met enerzijds de vitale bijdrage van de Nederlandse

universiteiten te benadrukken en anderzijds de vitaliteit van het universitair systeem te ondermijnen door een reeks bezuinigingen waaraan de meeste andere overheidsorganisaties allang te gronde waren gegaan, onder instandhouding van een rigide raamwerk van regelingen die nivellering en uniformisering versterken. Daarbij staan niet alleen tradities uit het verleden op het spel, maar ook een simpele uitdaging uit de toekomst: als straks de Europese grenzen vervagen, als de beste Nederlandse studenten moeiteloos elders terecht kunnen om met erkende diploma's terug te keren - als zij dat doen -, als contractonderzoek wordt toegewezen in een Europese competitie, als, kortom, de Nederlandse universiteiten Europees zullen moeten concurreren, zullen zij daar dan beter op voorbereid blijken te zijn dan de Griekse wijnbouwers of de Italiaanse pastafabrikanten? Zullen er Nederlandse universiteiten voorkomen aan de top van de Europese rangorde die gaat ontstaan? Of zullen zij keurig vlak bij elkaar te vinden zijn in de grauwe middenmoot?

De Europese uitdaging

Hoe schandelijk ook, het laatste scenario is het waarschijnlijkst. Aan vele institutionele condities voor de vorming van een Europese topuniversiteit is eenvoudigweg in ons land niet voldaan. Juist topuniversiteiten onderscheiden zich immers door een scherpe ingangselectie van studenten, door de bereidheid en de draagkracht riskante avonturen op onderwijs- en onderzoeksgebied aan te gaan, en door een actieve internationale werving van staf en studenten.

Wil een klein taalgebied als het onze een Europese topuniversiteit of een top universitair consortium leveren, dan zal het aantrekkelijk moeten zijn voor Europese docenten en studenten aan zo'n universiteit langere tijd door te brengen, met alle eisen die dat aan

een infrastructuur van opvang en verzorging stelt. Dan zal lering getrokken moeten worden uit het historisch gegeven dat perioden van wetenschappelijke bloei samenvallen met middelenverruiming in een competitief regime: men kan niet voor een dubbeltje op de eerste Europese rij zitten. Dan zal Engelstalig onderwijs in de eerste fase van de studie niet een incidentele maar een structurele plaats dienen te krijgen, ten minste op het niveau van één compleet curriculum. Dan zal ook over de hele breedte een studieprogramma geboden moeten worden van werkelijk Europese pretenties, een programma dat zich in de beste universitaire tradities niet richt op de ambachtelijke vaardigheden van het moment, maar afstand neemt van de toevalligheden van plaats en tijd, een programma waarin niet zozeer kennis wordt overgedragen alswel het vermogen om kennis te verwerven en te ontwikkelen. Daaraan zal een Europese topuniversiteit haar sterke strategische positie mede ontlenen, daarin kan het universitaire onderwijs zich blijven onderscheiden van elke beroepsopleiding, en in die zin is rationele abstractie geen gevaar voor de wetenschappelijk opgeleide Europese koopman maar een essentiële intellectuele activiteit. Het is een activiteit die raakt aan de kern van de Europese cultuur waar een Europese universiteit niet alleen qua ritueel maar ook qua intellectuele spelregels in geworteld is.

Vanuit dat toekomstperspectief is er nog genoeg te doen. Onze universiteit kan aan haar 75-jarige voorgeschiedenis meer dan voldoende zelfverzekerdheid ontlenen om vertrouwend op eigen kracht verder te gaan, vanuit de overtuiging dat het wegvallen van de nationale grenzen niet gezien moet worden als een bedreiging maar als een kans voor Rotterdam en haar universiteit. Wij rekenen er niet meer op dat, zoals in 1938 nog wel het geval was, in Rotterdam op grote schaal gevlagd zal worden bij de lustrumviering op 8 november: het groen-wit-groen wapperde overal. Wij rekenen er wel op een hernieuwd beroep op onze historische bondgenoten te kunnen doen

bij het realiseren van een aantal van de aangeduide plannen en van andere uitingen van ondernemendheid van onze staf en van onze studenten, in een universitaire cultuur die daadkracht en doorzettingsvermogen moet blijven honoreren. Wij zullen dat doen in een evenwichtige samenwerking met onze omgeving, getrouw aan de atmosfeer die mijn voorganger Lambers treffend omschreef als "voortvarend maar niet roekeloos", getrouw ook aan het profetische motto dat Van der Mandele ons in 1923 meegaf "stevig onder de stormen", een vitale Europese universiteit.